

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Šviesiojo angelo pusėje

Skaitydama nuotaikingą, bet tuo pačiu metu ir labai rimtą Peterio Kreefto knygą „Angelai (ir demonai): Ką mes iš tikrųjų žinome apie juos?“, išimčiau autoriaus žodžius, kad yra toks angelų rangas, kurio nariai rūpinasi Žemės kunigaikštystėmis – valstybėmis, tautomis ir karalystėmis. O kadangi angelas – dvasinė būtybė, kurią sudaro protas ir valia, natūralu, kad pačios didžiausios kovos, kaip ir dera, vyksta dvasiniame lygmenyje. Ir šiuo metu tokios kovos tikrai vyksta, užtenka žvilgtelti į pasaulio įvykius, kur maišosi baimė ir meilė, melas ir protas, kvailumas ir kilnumas. Visos šios sąvokos glaudžiai susijusios ne tik su fiziniu pasauliu, bet ir su antgamte.

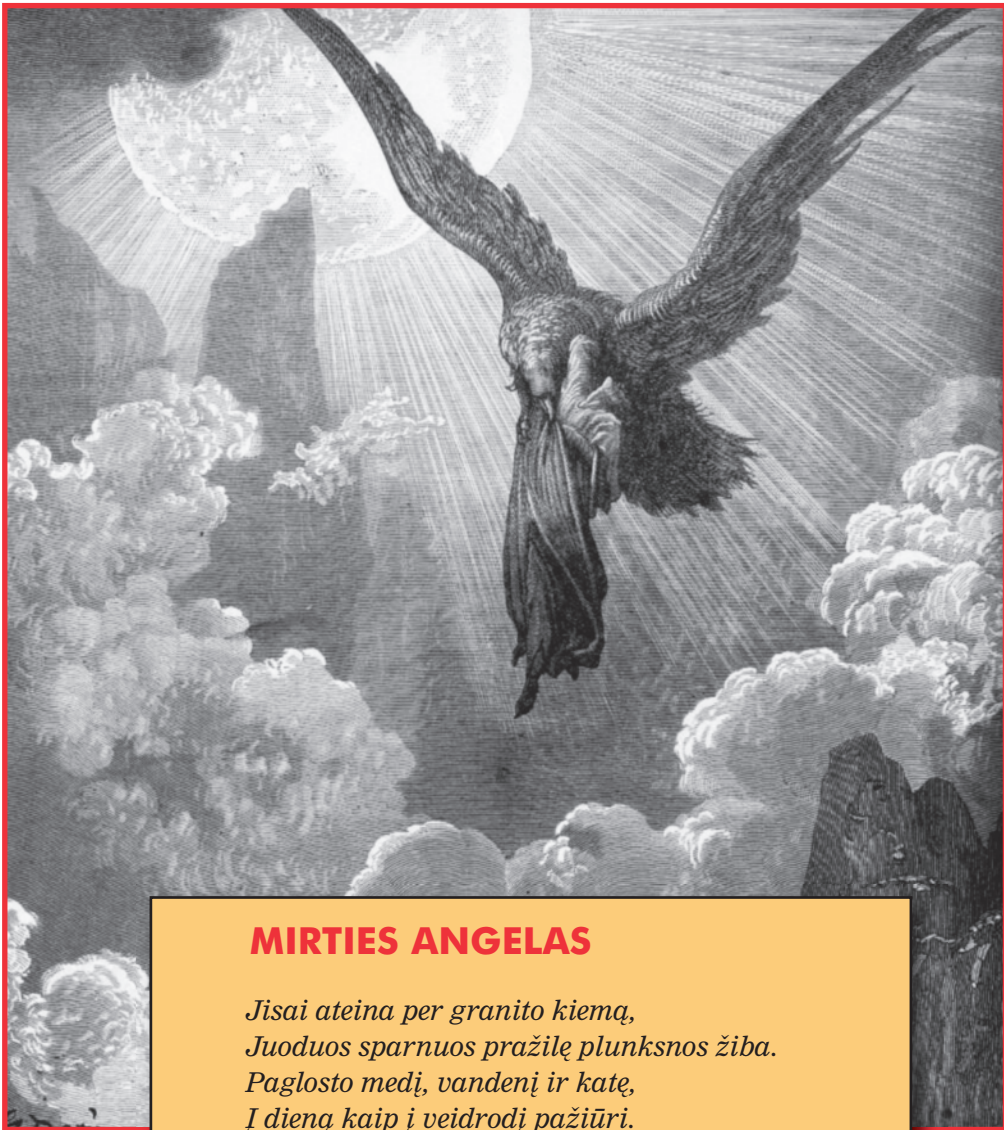
Mes, žmonės, esame paikos ir tuščiagarbės būtybės, manančios, kad daug kas priklauso nuo mūsų, net tai, kas ne mūsų jėgoms ir ne mūsų nosiai. Nieko nepadarysi – toks dabar amžius, antropocentrinis. Arba, kaip mėgstama sakyti, humanistinis. Užtat toks požiūris į šalis ir valstybes, saugomas ir globojamas angelo, ne tik empirikui, bet ir šiaip pasauliečiui, kuris ne itin žino, kuo jis tiki, sukeltų šypseną. Jeigu šalis demokratinė, o dargerovės valstybė, jeigu piliečiai gerai uždirba, maloniai leidžia laiką, jeigu valdžia nekorumpuota, o visuomenė turi savo elitą, viduriniąją klasę, pasirūpina ir nevykėliais bei atstumtisiais – kam reikalingas angelas? Tas kičinis suvenyras iš prievažnyčio kioskelių – puriom garbanėlėm ir sparneliais?

Daugelis žmonių angelą įsivaizduoja būtent taip, nors tai labai nevykęs vaizdinys. Angelas – nematoma, galinga, netgi baisingi būtybė, švytinti galia ir akinanti intelektu. Ir suvokti jį kaip valstybės globėją – nelengvas uždavinys, nes reikia atsikratyti daugelio stereotipų, kuriuos suformavo materializmas ir natūralizmas beigi visokios ezoterinės praktikos. Angelas neateina pas karalius ir politikus, kad praneštų jiems savo žinią (rinkimai Lietuvoje ir JAV – akivaizdus pavyzdys), tačiau pasirenka menkus ir nežinomus, nusidėjėlius ir elgetas, piemenis ir mui-tininkus. Užtat taip svarbu valstybei klausytis savo silpniausiųjų: juk jų lūpomis kartais gali byloti angelas, kuris sakytų, kad už progresinius mokesčius dabar kur kas svarbiau apginti žmogaus gyvybę ir orumą. Žmogaus, kuriam buvo tik septyni mėnesiai ir kurio su mumis jau nebėra, nes niekas neapgynė jo nuo smurto šeimoje.

Bet mes dažniausiai girdime karalius ir politikus – tuos, kurie, kaip manome, valdo valstybes. Tikime jais arba netikime. Puolame į egzaltaciją arba piktinamės. Manome, kad jie turi viską pakeisti, nors pasaulį keičia ne jie. Pasaulį keičia amžinoji kova, vykstanti tarp gėrio ir blogio. Juk neįmanoma racionaliai paaiškinti nei Aušvico, nei Sibiro lagerių, nei Holodomoro ir kitų siaubingų dalykų.

Reikia žinoti, kad valstybes galbūt globoja ne tik šviesos, bet ir tamsos angelai. Todėl išsaugoti laisvę ir apginti žmogaus orumui reikia ne tik patriotinių šūkių. Reikia Dievo malonės ir tvirto apsisprendimo būti šviesiojo, o ne tamsiojo angelo pusėje.

Renata Šerelytė

Gustavas Dore.
Dantė nunešamas į skaistyklą

MIRTIES ANGELAS

Jisai ateina per granito kiemą,
Juoduos sparnuos pražilę plunksnos žiba.
Paglosto medį, vandenį ir katę,
Į dieną kaip į veidrodį pažiūri.

Ir klanas dreba, nors nutilo vėjas,
Ir katinas nuo slenksčio puola orą
Kaip pelę. Medžio kraujas ima stingti,
Diena dėmėm rudoj žolėj pabyra.

Naujagimiu pravirksta ažuolinės
Šimtmetės durys. Pro geltoną rūką
Ligonio akys mato: laumės juosta
Kvatojančiom papūgom byra žemėn.

Gyviems laikrodis skaičiuoja laiką,
Ir voras tinklą tarp žvaigždžių kabina,
O angelas, į židinį įjęs,
Pavirsta dūmais, pelenais, žarijom.

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Šviesiojo angelo pusėje • **2-as psl.** Deimantė Bandzevičiūtė-Žukauskienė. „Amerikos pirtyje“ metafora Jono Stasio Jokubkos ir Uptono Sinclair kūryboje (3) • **3-as psl.** Andrius Jakučiūnas. Literatūros šauktiniai, arba kaip laimėti karą, neiššovus nė kulkos. Ištrauka iš „Utopijų“ • **4-as psl.** Astrida Petraitytė. Knygų mugės keturdienį atlaikius... Tarptautinė Vilniaus knygų mugė (2) • **6-as psl.** Stasys Goštautas. Iš Cape Cod dienoraščių. Jonas Mekas Harvarde • **7-as psl.** Jūratė Ivanauskienė. Bernardas Brazdžionis – žmogus, poetas, muziej-ninkas (4)/ **Kultūros kronika** • **8-as psl.** Andrius Jakučiūnas. Literatūros šauktiniai (tęsinys)

Kitame numeryje: Ramutė Vaičaitienė – sėkmės istorija • Naujos knygos

„Amerikos pirtyje“ metafora Jono Stasio Jokubkos ir Upton Sinclair kūryboje (3)

Du kūriniai apie pirmuosius lietuvių emigrantus Amerikoje

Deimantė

Bandzevičiūtė-Žukauskienė

Tėsinys.

Pradžia 2017 m. vasario 25 d. „Kultūroje“

Plantacijų darbininkus puldavo visokios egzotiškos ligos, būdingos tik tropiniam Brazilijos kraštui. „Pasirodė, kad tai tam tikros mūsų rūšies pavadinimas (berna). Jos labiausiai mėgsta nešvarias vietas. Šios musės palieka žmogaus odoje mažytę, neižiūrimą kirmėlaitę. Kirmėlaitė įlenda į žmogaus kūną ir pradeda augti, kaip Lietuvoje galvijams inkštira”¹. Nuo neįprastų ligų plantacijų darbininkai taip pat gydėsi ne-tradiciniais būdais: apsirišdavo tabako lapais arba net lašiniais, kad žmogaus kūne apsigyvenusius parazitus numarintų ir ištrauktų lauk. Tokius „receptus” duodavo vietiniai gyventojai, kuriems lietuvių kamavimasis sukeldavo šypseną. „Ne mažiau vargo būdavo ir nuo „bišių do pė”. Tai tokios nematomos bluselės. Jos įlenda po nagais, deda kiaušinėlius, o tie auga sau net iki stambaus žirnio didumo. Pirm-tai sutinsta, pasidaro žaizdoti, kojos nebelenda į batus. Nuo šios nelaimės žmonės gindavosi tik kreoliniu, ta vi-nintele medicinos priemone”². Su to-kiais sunkumais teko susidurti lietu-viams emigrantams pradėjus dirbti ka-vos plantacijose.

Darbininkai dažnai buvo plantatorių apgaudinėjami. „Kuomet už savaitės laiko gavom knygutes ataskai-tų vedimui su dvaru, pasirodė, kad mes ne tik nieko neuždirbom, rašydami kavą per tris mėnesius, bet įlindę skolon po keletą šimtų milreisų. Už miltus mums buvo atskaityta trigubai brangiau, už darbo įrankius buvo atskai-tyta, kiek administratoriaus no-rėta, ir daug daiktų knygelėje buvo prirašyta, kurių mes visai neėmėm”. Vienintelė išgyveni-mo sąlyga – kuo greičiau bėgti iš šių fazendų ar prašytis į kitą kiek geresnę. Bėgti nepaisant pavojaus. Ką ir padaro apysakos prototipas, kuris visame kūri-nyje nėra tiesiogiai įvardintas, ta-čiau iš pirmojo asmens pasako-jimo pozicijos ir kūrinio paant-raštėje esančio prierišo „iš atsi-minimų” galima daryti prielaidą, jog tai pats J. Jokubka.

Dauguma kavos ūkių žlugo pirmiausiai, bet ne geresnė pa-dėtis buvo ir kituose ūkiuose: bananų, cukranendrių; o pabėgę į miestus lietuviai dažnai sunkiai rasdavo darbą, imdavo vaka-tauti, neretai susirgdavo kokia neįprasta liga ir numirdavo.

1929 m. Lietuvos konsulas San Paule parašė raštą į Užsienio reikalų ministeriją, kad už-

Čikagos Istorijos muziejaus (Chicago History Museum) nuotr.

draustų nemokamą lietuvių gabenimą į Braziliją, tačiau emigracijos sustabdyti nepavyko – Vidaus reikalų ministerija neįvedė jokių kvietimų į Braziliją kvotų.³ Lietuvių padėtis pradėjo keistis tik tada, kai patys lietuviai ėmė organizuotis ir kai šalyje atsirado pirmosios organizacijos, besirūpi-nančios lietuvių išeivių padėtimi – „Susivienijimas lietuvių Brazilijoje” (1927), „Lietuvių Katalikų Ben-druomenė” (1928), „Brazilijos lietu-vių sąjunga” (1931).

U. Sinclair romane „Džiunglės” taip pat pasakojama apie sunkias dar-bo ir gyvenimo sąlygas, darbininkų ap-gaudinėjamą. Nemokėdami vietos kal-bos, „Džiunglių” lietuviai emigrantai dažnai patekdavo į klastingų agentų rankas – jie išviliodavo iš patiklių lie-tuvių paskutinius pinigus. Paprastai būdavo žadamas gerai apmokamas darbas, pigus būstas. „Namas nebuvo toks, kaip paveiksle parodytas, ir Onai nugrimzdo širdis; viena, kad kitioniš-kas buvo spalvų derinys, o be to, jis nė neatrodė didelis”.⁴ Emigrantai, pa-

kliuvę į klastingų agentų rankas, ga-liausiai sužino, jog jie ne nusipirko namą, o tiesiog už labai didelę sumą iš-sinuomojo jį aštuoneriems metams. Taip lietuviai įklimpstą į milžiniškas skolas.

Emigrantams sunkiai sekėsi susi-rasti darbą, o kai surasdavo, stengda-vosi jo neprarasti, nes netekus pinigų šaltinio grėsė ne tik badas, skolos, bet ir keli mėnesiai alinančių naujų pa-ieškų. „Paskutinį kartą jis, be to, ne-teko savo darbo, ir tai reiškė dar šeše-tą savačių stoviniuoti prie mėsos fab-riko durų, nuo šeštos valandos, žvar-biais žiemos rytais, esant sniego per pėdą ant žemės ir dar daugiau jo ore”.⁵ Patekę į skerdyklas emigrantai susi-durdavo su kitokia svajonių šalies rea-lybe.

Skerdyklų viršininkai nepaisė nei darbo kodekso, pagal kurį priklausytų teisė į atostogas, nei jokių žmogiškų veiksmų: „Šitai taisyklei nėra išimties, netgi mažytei Onai, kuri prašė pove-tuvinę dieną duoti atostogų, atostogų be algos – ir jai buvo atsakyta”.⁶

Emigrantai susidūrė su kraupiais skerdyklų vaizdais ir darbo sąlygomis. „Jie iš kiau-lės sunaudoja viską, išskyrus žvieginimą <...> jam buvo skirta sekti eilėje tą vyrą, kuris iš-traukdavo iš jaučio skerdenos garuojančius vidurius, ištisą masę reikėdavo sušluoti į spąs-taduobę, kurią po to uždaryda-vo, kad niekas į ją negalėtų įkristi”.⁷

Darbas Čikagos skerdyklo-se priminė vergiją, kuri sunai-kino visas lietuvių viltis apie šviesesnį rytojų, sužlugdė juos fiziškai ir morališkai. Žmogus, dirbantis Čikagos skerdyklo-se, neturėjo jokių teisių ir buvo laikomas žemiau gyvulio. „Lie-tuvius, slovakus ir panašius, kurie nesuprasdavo, kas jiems sakoma, bosai buvo įpratę spar-dyti lyg šunis”.⁸

Romane gausu vietų, ku-riose detalčiai pasakojama apie mėsos gamybos, paruošimo tamsiąsias puses. „<...> jautie-na, kuri būdavo valdinių ins-pektorių pašalinta kaip džiova užkrėstoji, taigi ji turėjo mirtinų nuodų, ptomainų, būdavo paliekama ant atviros platfor-mos ir išvežiojama pardavimui

į miestą <...>”.⁹ Tekste aprašoma, kaip nuodijamos žiurkės. Padvėsu-sios žiurkės taip pat būdavo sumala-mos kartu su mėsa. Taip žiurkių nuo-dų atsirasdavo visame maiste. „Tai ne-buvo laumių pasaka arba juokai: mėsa būdavo semiama į vežimėlius, o žmo-gus, kuris semdavo, nesivargindavo iš-mesti žiurkės net tada, kai ją pama-tydavo – būdavo daiktų, patenkančių į dešras, prieš kuriuos užnuodyta žiur-kė, palyginti, buvo skanus kšnis”.¹⁰

Romane fiksuoti ir elgesio su gy-vuliais etikos pažeidimo atvejai. Gy-vuliai paprastai buvo suvaromi į siau-rus gardus, kur ribojama jų judėjimo laisvė. Gyvuliai kentė karštį, šaltį, dažnai patirdami stresą pradėdavo save žaloti, o patys skerdimo metodai priminė makabrišką spektaklį: „Jie tu-rėjo grandinių, kurias artimiausiai kiaulei užnerdavo už kojos, o kitą grandinės galą įkabindavo į vieną žie-dą ant rato. Tad, besisukant ratui, kiau-lė staigiu kojų trukteliųjimu bū-davo paverčiama ir iškeliama į aukš-tį”.¹¹

Abiejuose kūriniuose iš-ryškintos sunkios darbininkų darbo ir gyvenimo sąlygos, „iš-kyla gana liūdnas bei neigia-mas (tragiškas) piešiamų lie-tuvių vaizdas”.¹²

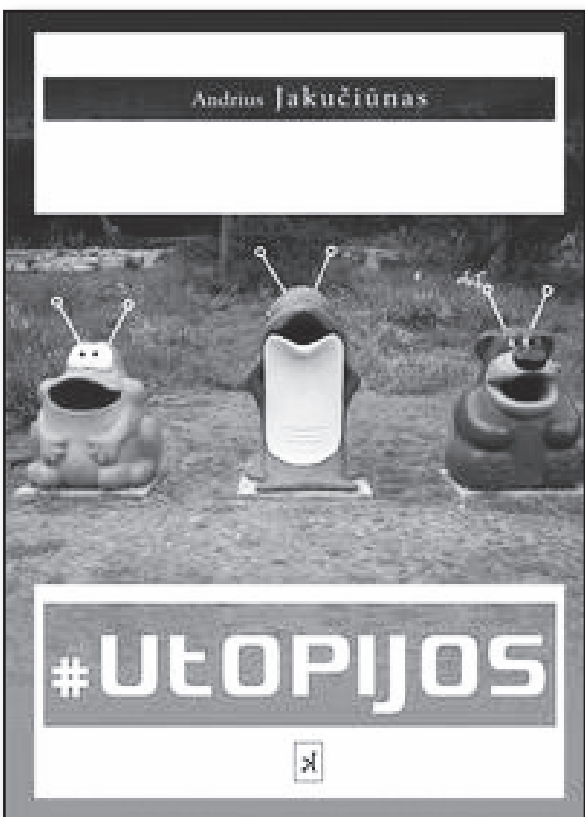

1. JVL, 70.
2. Antanas Zokas, *Nuo Dubysos iki La Platos*, Vaga: Vilnius, 1972, 37.
3. Tadas Ivanauskas, *Trys mėnesiai Bra-zilijoje*, Valstybinė grožinė literatūros leidykla: Vilnius, 1960, 15-17.
4. SD, 63.
5. SD, 17.
6. Ten pat, 27.
7. Ten pat, 45.
8. Ten pat, 82.
9. Ten pat, 125.
10. Ten pat, 176.
11. Ten pat, 46.
12. Asta Gustaitienė, *Lietuva ir lietuvis XXI a. užsienio literatūroje: stereotipiniai įvaizdžiai*, Česlovo Milošo skaitymai 6. „Gimtoji Europa”: erdvė, mintis, žodis, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2013. 46.

Pabaiga kitame numeryje

Andrius Jakučiūnas

Literatūros šauktiniai, arba Kaip laimėti karą, neiššovus nė kulkos

Andrius Jakučiūnas. Utopijos.
– Vilnius, Kitos knygos, 2017

Andrius Jakučiūnas (g. 1976) – rašytojas, publicistas. 2004 m. VU baigė klasikinę filologiją. Dirbo lietuvių kalbos ir literatūros bei lotynų kalbos mokytoju. Debiutavo novelių knyga „Sokrato gyvenimas arba mirtis“ (1999). Išleido romanus „Servijaus Galo užrašai“ ir „Tėvynė“, novelių vainiką „Lalagė“. Šiųmetėje knygų mugėje pristatė savo naują knygą „Utopijos“. Į ją sugulė utopijomis vadinami tekstai, kurių nemaža dalis skambėjo Lietuvos radijo eteriye (laidoje „Kultūros savaitė“), publikuota leidiniuose „Nemunas“, „Šiaurės Atėnai“; maždaug trečdalį knygos sudaro naujos, niekur neskelbtos ir nepublikuotos utopijos. Tai tekstai, kuriuose politinė ir kultūrinė dabartis susipina su nežabota, beprotiška fantazija: autorius, naudodamasis beveik visais įmanomais išmonės elementais, drąsiai parodijuodamas braižo neįtikėtinus valstybės raidos scenarijus ir atskleidžia mūsų mentaliteto pokyčius, kuriuos akylai stebi kiekvienos utopijos pabaigoje (ne)atvykstantys ufonautai.

Nauji vėjai atneša ne pačius geriausius laikus literatūrai: knygas nurungia knygų lentynos, o skaitymą – skaitymukas, skaitytojų mažėja, jaunieji talentai neskuba rinktis literatūros kaip savo gyvenimo kelio. Tarp keturiasdešimt kelių jaunųjų filologų, pateikusių darbus tradiciniam konkursui (o jų kelisysk mažiau nei ankstesniaisiais metais, lygiai kaip ankstesniaisiais buvo mažiau nei prieš tai buvusiais ir t.t.), nėra nė vieno, kurio paraiška būti kūrėju atrodytų ištis solidžiai, priešingai – didžioji dalis konkursantų solidžiai gąsdina mūzas ir (galbūt) psichiatus: jų kūriniuose vyrauja mirties nuo vėžio, savižudybės, susinaikinimo temos.

Tiesa, mūsų literatūros elitas dirba kaip dirbęs, ir net emigracija čia nepadarė didelės žalos, tačiau ir šiame flange ryškėja aiškūs degradacijos simptomai: pamažu išmiršta tvirtą sovietinę mokyklą išėję mohikanai ir dainiai; gyvųjų klasikų, jau peržengusių šešiasdešimties metų ribą, karta grimzta į apatiją, ir, kaip parodė neseniai vykęs LRS suvažiavimas, mieliau bamba negu dirba; dar jaunesni kūrėjai pasidalinę į dvi, – ironikų ir dvasinguolių, – stovyklas, bet nei vieni, nei kiti nenori rūpintis neįdirbama ir, panašu, nebeįdirbsima didžiosios lietuvių kultūros žeme.

Trumpai tariant, esame atsidūrę ties apokalipsės slenkščiu, ir turime skubiai nuspręsti, ką daryti, kad nežlugtų J. Basanavičiaus su V. Landsbergio kurtas pasaulis, kuriame net sovietmečiu visi gerai žinojo, kuo gi iš tikrųjų gyvuoja tautos.

Ką daryti? Kaip paskatinti jaunos žmones, kurie rašytojo, literato profesiją akivaizdžiai suvokia kaip neoriją, rinktis mūzas, – ypač po to, kai buvo numarinta paskutinė bohemiška kavinė „Suokalbis“, ir niekas joms nebeleidžia dvasingai pašokti ant židinio. Pagaliau kaip įtikinti jaunuolius, kad egzistuoja įkvėpimas ir pašaukimas, kai visoje plačioje literatūros bendruomenėje tuo tiki vienintelė Laura Sintija Černiauskaitė, o geriausiai visuomenės žinomas literatūros kūriny yra Mantvydo Leknicko „Kniedytos mintys“?

Vargu ar nūdieną galime kliautis laisva valia ir savanorišku apsisprendimu. Šiais sumerkantilėjimo laikais net pati efektyviausia propaganda neįstengia įtikinti gabų ir perspektyvų jaunuolių rinktis literatūrą – visi skaidrūs, kilnūs ir buklūs protai atitenka tikslųjų mokslų, verslo sritims, kiti veržiasi tapti startuoliais, likusieji pasirenka mediciną ir gydo kūną, nesusimastydami, kad didysis tautos dvasios kūnas paliekamas vegetuoti ir žūti. Blogėjančią situaciją efektyviai pataisyti gali tik ryžtingos ir savalaikės priemonės, kurių tautos gelbėtojai turėtų neatidėliotinai imtis net nepaisydami tam tikrų demokratinei santvarkai priderančių procedūrų – juk Tėvynė pavojuje.

Laimei, sprendami šią sudėtingą problemą galime pasinaudoti patirtimi, kurią mūsų valstybė sukaupė (arba tiksliau – dar tik sukaups) rūpindamasi realia Tėvynės gynyba. Pasiryžęs nuo šių metų gegužės į Lietuvos armiją gražinti šauktinius, Lietuvos Respublikos Seimas nubrėžė gaires, kuriomis naudodamiesi galėtume, – ir esu tikras, kad netrukus privalėsimė, nes ištuštėjusiuose dvasios aruoduose pradės švilpauti vakarietiškos degradacijos vėjai, – atkurti lietuvių poezijos ir prozos didybę, šaukdami gabius, išsilavinusius ir teisingas pažiūras turinčius jaunuolius atlikti privalomąją literatūros tarnybą.

Šaukimas į tokią tarnybą būtų laikomas svarbiu asmeninės karjeros postūmiu, kurį dėl jo neišvengiamumo ir savaiminio kilnumo tiktų vadinti pašaukimu. Be to, – tai turbūt reikia akcentuoti, – privalomoji tarnyba taptų bene vieninteliu būdu išsileisti pirmąją knygą.

Privalomoji literatūros tarnyba, kaip ir privalomoji karo tarnyba, suteiktų pašauktiesiems įvairių lengvatų, tarp kurių būtų lengvatos įsidarbinant, gaunant paskolą ir stojant į aukštąsias mokyklas, taip pat egzistuočių mėnesinės išmokos ir kaupiamasis indėlis. (Tik tarnyba turėtų trukti bent dvejus metus – kaip sovietų armijoje, nes išugdyti jauną rašytoją per devynis mėnesius itin sunku.)

Ši sistema nušautų keletą zuikių vienu metu. Literatūros pasaulį pasiektų

sveiki, darbštūs, teisingi protai, kurie įstengtų aprėpti įvairialypę dabartį ir neleistų iškilti nusususiams, suicidinių polėkių turintiems degeneratams ir verksmingiems onanistams, kurie nūnai sudaro trokštančiųjų papultį į literatūrą branduolį. Jų apgalvota, pagal specialistų rekomendacijas parengta kūryba padėtų iš literatūros išguiti kliesdesius, beprasmes vizijas ir nuo senų laikų visiems įknydėdavusius žmogaus bei gamtos aprašymus – joje vyrautų paprasti, aiškūs, problemos esmę taikliai atspindintys tekstai, kuriuos būtų lengva suprasti. Didelis privalumas būtų tai, kad dauguma literatūros šauktinių (pašauktųjų) būtų išimtinai dailaus stoto – tai būtų vienas iš atrankos kriterijų, – todėl liaudis palankiau priimtų jų kūrybą, jais būtų noriai žavimasi ir jų geidžiama, o tai, be abejo, tik sustiprintų literatūros ir literatų pozicijas visuomenėje, ir jie galėtų efektyviau skiepyti pageidaujamą idėjas.

Sistemai įgavus kontūrus, būtų pamažu atsi sakoma dabartinės kontroversiškos klasikos – arba ji meistriškai adaptuojama, kad atspindėtų šiuolaikines problemas ir tikrojo pašaukimo temą. Tačiau pereinamuoju laikotarpiu į festivalius ir tarptautines knygų muges bei rezidencijas deleguojami itin dailūs ir žvalgybinį darbą dirbti apmokyti literatūrinių pajėgų nariai naudotųsi žinomomis Jonyno, Kajoko, Navako, Ališankos, Radvilavičiūtės, Rastausko ir pan. pavardėmis. Feministės būtų priverstos užsičiaupti, nes į privalomąją literatūros tarnybą būtų šaukiami ir vyrai, ir moterys, ir moterų tose pajėgose būtų netgi šiek tiek daugiau, nes moteriško grožio vertė literatūrinės kokybės skalėje išlieka itin aukšta.

KAM išleistų knygėlę „Ką turėtume žinoti apie pasirengimą įkvėpimo antplūdžiui ir kūrybos procesui“.

Baigiantis literatūrinei tarnybai, pasižymėję pašauktieji galėtų rinktis profesionalią tarnystę – su rimtu atlyginimu ir solidžia parama literatūrinėms reikmėms; taip pat jiems būtų suteikiama privilegija stoti į nuo senojo literatūros „elito“ apsi valiusią ir vien iš naujų, patikimų kadų suformuotą LRS. Nūdienos „profesionalams“, panorusiems tapti šio elitinio klubo nariais, tektų pradėti nuo nulio – užsirašyti į literatūrinę tarnybą savanoriais ir savo kruvinu prakaitu užsidirbti teisę gauti finansavimą knygų leidybai, honorarus, premijas, dienpinigius literatūrinėms kelionėms ir kt.; nesusisaisčiusiems sunkia pareiga tarnauti tėvynei ir savanoriškai likusiems plūduriuoti paviršiuje jokios rašytojiškos privilegijos daugiau nebūtų prieinamos.

Literatūros pajėgas būtų galima plačiai naudoti ne tik kurti ir adaptuoti literatūrą, kas būtų numatyta kaip viena svarbiausių literatūros priedermių, bet ir, esant reikalui, susodinti literatūros karžygius prie kompiuterių rašyti internetinių komentarų.

Nukelta į 8 psl.

Rašytojas Andrius Jakučiūnas

VILNIAUS KNYGŲ MUGĖS KETURDIENĮ ATLAIKIUS...(2)

Astrida Petraitytė

Tęsinys. Pradžia 2017 m. kovo 4 d. „Kultūroje“

Byloti pasauliui įmanu ir iš savo kiemo

Svetur apsigyvenę, bet lietuviškai kuriantys mūsų rašytojai yra tarsi egzistenciniai lietuviybės ženklai, mūsų kultūros plačiąja prasme reprezentantai pasaulyje. Tačiau lietuvių literatūra ženklais pasauliniame horizonte tampa nusimetusi lietuviškąją rūbą – knygas išvertus kiton kalbon.

Knygų mugės diskusijoje „Lietuviškos knygos: keliai ir klystkeliai“ kaip tik pagvildinti organizaciniai lietuvių rašytojų, jų kūrybos pristatymai kitakalbiams skaitytojams bei kritikams. Lietuvių kultūros instituto (mūsų kultūros sklaida užsienyje ir užsiimančio) direktorė Aušrinė Žilinskienė priminė proveržį 2002 m., kai Lietuva pirmą kartą per Nepriklausomybės laikotarpį taip gausiai ir aktyviai prisistatė literatūrinei bendruomenei – buvo Frankfurto knygų mugės garbės viešnia. Šie prisiminimai prasmingai aktualizavo ranka pasiekiamą perspektyvą – kovo pabaigoje vyksiančią Leipcigo knygų mugę, kurioje mūsų šalis taip pat dalyvauja garbės viešnios teisėmis. Vokietijos mugėje, suprantama, bus ne tik knygos eksponuojamos, bet vyks ir įvairūs renginiai, diskusijos, rašytojų prisistatymai ir pan.

Tad diskutantai natūraliai ėmėsi gvildinti klausimą: kodėl vokiečių dėmesį mūsų literatūrai jaučiame stipriausiai, kodėl dominuoja vertimai į vokiečių kalbą? Nuomonės išsiskyrė: štai vertėjas Antanas Gailius ir kultūros viceministrė Gintautė Žemaitytė argumentavo ilgaamžę – prieš kelis dešimtmečius nutraukta – Lietuvos ir Vokietijos kaimynystę, senomis vokiečių mokslininkų lituanistinės darbuotės tradicijomis; o lietuvių rašytojus į vokiečių kalbą verčianti Claudia Sinnig akcentavo valstybinį Vokietijos požiūrį ir vertimus, kartu pažymėdama, kad lietuvių autoriai vertimų į vokiečių kalbą gausioje užima nežymią dalį. Šiaip ar taip, visi diskutantai priminė ne tik institucijų ar visos valstybės vaidmenį „konvertuojant“ literatūrą iš vienos kalbos į kitą, bet ir – asmeninių ryšių, rašytojų ir vertėjų iniciatyvų svarbą.

Bet ne vien vokiečiakalbė auditorija dėmesinga mūsų rašytojams. Štai dar prieš mugę spaudos konferencijoje padalintos skrajutės, kuriose „Verčiamiausi Lietuvos rašytojai nuo 1990 m.“ Populiariausių svetur sąrašėliai nors ir ne tokie ilgi, bet visgi įspūdingi. Štai „plačiausiai skaitomu lietuvių autoriumi“ yra tapęs Tomas Venclova – 38 knygos, 15 kalbų. Kiekybiškai ji net lenkia „populiariausias knygų vaikams autorius“ Kęstutis Kasparavičius – 72 knygos, 17 kalbų.

Toliau prozininkai rekordininkai: Grigorijus Kanovičius (atitinkamai: 24/7), Jurga Ivanauskaitė (17/9), Icchokas Meras (16/12), Sigita Parulskis (15/11) ir kt.

Rašytojas Saulius Šaltenis (kairėje) leidyklos stende dalija autografus

Tarp poetų, tapusių „ženklais pasaulyje“, pirmauja Eugenijus Ališanka (11/6), Marcelijus Martinaitis ((8/6), Justinas Marcinkevičius (8/5) ir kt. Beje, įdomu, kad tarp šių rekordininkų įsiterpia ir Kristijonas Donelaitis – matyt, pasitarnavo entuziastingai, pritraukiant ir tarptautinės bendruomenės dėmesį pažymėtasis jo 300 metų ju-

biliejus (akivaizdu, kad tie duomenys „6 knygos 6 kalbomis“ liudija tik „Metų“ vertimus). Atskira grafa čia išskirti trys „ypatingieji Lietuvos ženklai pasaulyje“: Rūta Šepetys („Tituliuočiausia lietuvių kilmės JAV rašytoja“, 3 romanai 36 kalbomis), Jonas Mekas („Amerikietiško avangardinio kino krikštatėvis“; poezijos ir dieno-

raščių išleista 7 kalbomis) ir Algirdas Julius Greimas („Paryžiaus semiotikų mokyklos įkūrėjas“, mitologijos studija „Apie dievus ir žmones“ išleista 7 kalbomis). Beje, 2017-ieji Lietuvoje paskelbti ir Algirdo Juliaus Greimo metais – mat švenčiamas jo šimtmetis.

Negali būti tikras – ar mūsų kiemo poetas, prozininkas vieną gražią dieną netaps Lietuvos ženklu pasaulyje. O juk vis daugiau ir tų, bent jaunosios kartos kūrėjų, kurie, Lietuvą namais laikdami, su savo kūryba prisistato svečiose šalyse, sudalyvauja tarptautiniuose festivaliuose ir pan.

Regis, ne namisėdos ir tie poetai, kurių skaitomų eilėraščių nuėjau paklaustų į Rašytojų kampą (kai kas pasiguodė: „turgų“ – mat muginis užsesys už neaklinos pertvaros sudarė nemenką foną poezijai). Čia surengtoje valandėlėje „Poezijos punktyrai, siūlės, replikos ir sidabro raidės“ savo kūrybos paskaitė Rašytojų sąjungos leidyklos autoriai (poezijos knygas čia išleidę 2016 metais). Kviečiami žurnalo „Metai“ redaktoriaus Antano Šimkaus prie mikrofono ėjo: Giedrė Kazlauskaitė (jos „Singerstrum“ ne tik pelnė Rašytojų sąjungos premiją, bet ir Kūrybiškiausios metų knygos titulą, t.y. tapo Literatūros ir tautosakos instituto sudaryto 2016 m. knygų dviliktuko nugalėtoja), Eugenijus Ališanka („Stuburo tik punktyrai“), Vladas Braziūnas („Lėtojo laiko akys“) ir Dainius Dirgėla („Re:plikos“).

Neseniai išleista Jurgio Kunčino poezijos knyga „Malūnų gatvė be malūnų“ – ir kūrybinis palikimas, ir galima sakyti, naujas žvilgsnis į rašytoją. Daugiau nei prieš dešimtmetį iškeliavęs Kunčinas populiariaumo nėra praradęs, bet žinomas savo prozine kūryba, romanais (pirmiausia – „Tūla“). Smulkių, menkų (poligrafinės kokybės požiūriu) jo poezijos knygelių išleista pirmaisiais Nepriklausomybės metais, bet šio solidaus rinkinio sudarytojams Antanui A. Jonynui ir Palmirai Mikėnaitei daugiausia teko raustis po išsibarsčiusius rankraščius – taip sugrąžinant jau ir užmirštą Kunčino poeto šlovę (kadais jo debiutuota būtent eilėrašciais). Eilėraščių šiame renginyje paskaitė rašytojas ir aktorius Alvydas Šlepikas. Kunčino poezijos ypatumus aptarė kritikas Valentinas Sventickas, pažymėjęs ją persmelkiantį liūdėsį, nerimą, panašėjimą į lyrinį dienoraštį...

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Leidybos centras (visokių idėjų kupino Gyčio Vaškelių vadovaujamas) jau kelinti metai vieną po kitos išleidžia serijos „Gyvoji poezija“ knygas – žinomo poeto rinkinius kartu su kompaktine plokštele, kurioje savo kūrybą įskaito ar pats autorius, ar aktorius. Naujausiais leidiniais pasidžiaugta ir Knygų mugėje.

Mugėje savo poeziją skaitė (iš kairės): Eugenijus Ališanka, Dainius Dirgėla, Giedrė Kazlauskaitė, Vladas Braziūnas ir Antanas Šimkus

Gražiausių metų knygų paroda

Atkelta iš 4 psl.

Štai pristatant žymiosios Vilniaus poetės Juditos Vaičiūnaitės rinktinę „Po ūkanotu atminties dangumi“ (sudarytoja Donata Mitaitė), nuskambėjo ir keletas jos eilėraščių – juos perskaitė aktorė Jūratė Vilūnaitė, įrašiusi ir knygos „priedą“, CD. Kadangiėjau būtent poezijos paklausyt, tų kelių eilėraščių man buvo mažoka. Didumą laiko užėmė Kęstučio Nastopkos kalba apie Vaičiūnaitės poezijos ypatumus – cituodamas kadais savo rašytą recenziją, kritikas pasidžiaugė, kad jo vertinimai atlaikė dešimtmečių išbandymus.

Kitas „Gyvosios poezijos“ leidinys, kurio pristatyme pabuvojau – Antano A. Jonyno „Šermukšnis. Pylimo gatvė“ (sudarė Elena Baliutytė). Tai, ko gero, netipiška šios serijos naujiena – skirta gyvam poetui. Ir pats leidėjas Vaškelis, vedęs renginį, pašmaikštavo poeto klausdamas, kaip jis dabar jaučiasi, būdamas šalia Donelaičio, Maiironio... Bet gyvuosius klasikus įtraukti į šią seriją pravartu būtų ir ateityje – kompaktinėse plokštelėse išliktų jų balsai. Ir į šį CD savo kūrybą įrašė pats Jonynas. O pristatymo metu eilėraščius skaityti poetui patalkino kolega Kornelijus Platelis, kartu išsakęs savo žavėjimąsi Jonyno subtiliu jautrumu, poezijos vaizdumu (šis dėkingai sureagavo: paprastai kritikai pažymį jo kūrybos melodizingumą, bet vaizdinija jam labai svarbi). Sudarytoja Baliutytė pabrėžė, kad Jonynas yra poetas tarsi „be istorijos“, t.y. per dešimtmečius išlaikantis kone nekintantį talento savitumą; tiesa, pastebėta ir melancholiškas jaunystės gaidas dabar keičianti ironija, skepsis.

Prisiklausiusi poetų eilių (ir kalbų apie pačius poetus), panūdau pa-

gerbti ir prozą savame kieme, ne kokioj kitakalbėj egzotikoje kuriančius. Saulius Šaltenis, mugėje pristatęs romaną „Basas ir laimingas“ (apie šv. Bruno Kverfurtiečio paskutinę misionierišką kelionę į Lietuvą), regis, reprezentuoja lietuvišką sėslumą, besireikšiantį polinkiu į nuošalumą, prisiršimu prie savos sodybos (štai Juozo Apučio figūra man šiame kontekste iškyla). Nežinau, kur ir kaip vasaras bei žiemas leidžia Šaltenis, bet jo labai reti proginiai išnirimai viešumon liudija toli praeity likus vilnietiško aktyvumo periodą (kadais, Jaunimo teatro klestėjimo laikais, spektaklis „Škac, mirtie, visados škac“ – pagal Šaltenio romaną „Riešutų duona“ buvo vienas populiariausių, o rašytojas aktyviai bendradarbiavo su teatro trupe ir kituose „projektuose“).

Lolita Varanavičienė, vadovaujanti romaną išleidusiai leidyklai „Tyto alba“, pradėdama renginį pirmiausia pažymėjo daugiau nei dešimtmetį trukusį Šaltenio tylos periodą (šis romanas jau trečiasis po „sugrįžimo“: 2014 m. pasirodė „Demonų amžius“, 2015 m. – „Žydų karalaitės dienoraštis“). Šaltenis tikrai turėtų ką papasakoti ir iš savo gyvenimo (tik kol kas, regis, autobiografinis žanras jo negundo): jis – tikrai ne politiko ir tuo labiau ne „politikieriaus“ tipas – buvo vienas iš Sąjūdžio veikėjų, su Atgimimo banga atsiyręs į Atkuriamąjį Seimą, tapęs Kovo 11-osios signataru... („Tai nebuvo politika“ – prasmingai paaiškino rašytojas, klausiamas, kodėl iš politikos pasitraukė). Varanavičienė paskaitė porą ištraukėlių iš naujosios knygos, atkreipdama dėmesį į kalbos vaizdumą, turtingumą, stiliaus sklandumą. Šaltenis replikavo nemėgstas daugžodystės – norėtų, kad jo romanai skaitant būtų „regimi“ kaip kino filmai. Bet nei leidėjai, nei rašytojai nebuvo reikalo sakyt ilgų kalbų – trečioji pristatymo dalyvė Nijolė Oželytė, Šaltenio bendražygė kovose už Lietuvos

Čia galima pasiklausyti audioknygų.

Astridos Petraitytės nuotraukos

nepriklausomybę, nors ir atsidieva- gojanti nuo aktorystės kaip savo buvusios profesijos, šio talento nėra praradusi, tad ir žaižaravo iškalba. Iškart sukūrė intrigą – ši knyga tarsi apie Brunoną, bet iš tikrųjų, „na, patys perskaitę pamatysit“... Paslapties išlaikyti nepavyko, galiausiai išduota: visos Šaltenio knygos – apie meilę. Oželytė iš visų Lietuvos rašytojų išskyrė du kūrėjus – Romualdą Granauską ir Saulių Šaltenį: jų kalba skaitytoją harmonizuoja. (Savo bendražygį bičiulį Oželytė palaikė ir veiksmui jau į leidyklos teritoriją persikėlus – ten rašytojas pasirašinėjo gerbėjams knygas.)

P.S. Tykūs, gelmingi užutėkiai

Knygų mugė pirmiausiai asocijuojasi su šurmuliu, spūstimi, triukšmu... Bet šiuose Litexpo rūmuose yra pora nuošalių ir nedidelių salyčių (3.1 ir 3.2), kurios – tyčia ar netyčia – paskiriamos renginiams, nesutraukiantiems gerbėjų aplūdžio, dažnų tik menkos saujelės prijauciančių tepagerbiams... Ne, toli gražu – ir ačiū Dievui – į jas „nugrūdami“ ne kokie grafomaniški niekalai ar kultūros užribio raibuliai; nekart čia teko kartu su nedideliu būreliu jei ne pasinerti (dėl savojo plūduriavimo paviršeliuose), tai bent žvilgtelti, prisiliesti, pajusti gelmių dvelksmą... Netikėtai sutapo, kad du šiose salytėse aplankyti renginiai panardino į XVII amžių.

Jean'o Racine'o, prancūzų tragiko, vardas mums turbūt žinomas, o štai, pasirodo, kūrybos vertimų iki šiol neturėjome. Tad švente ir dovana laikytinas jo eiliuotos dramos „Faidra“ pasirodymas (turbūt labiau esame pratę prie Fedros vardo). Mugėje naująjį leidinį pristatė literatūrologas Vytautas Bikulčius ir patys „kaltininkai“ – prozinį vertimą atlikusi, įvadinį žodį parašiusi Genovaitė Dručkutė ir tekstą į poetinę formą perguldęs Vladas

Braziūnas. Ši antikinio siužeto tragedija visų buvo įvardyta kaip tobula – ir kalbine raiška, ir charakterių išbaigtumu, ir siužeto komponavimu, vidinių bei išorinių veiksmų derme... Dručkutė praskleidė ir tuometę intrigą – Racine'o ir Pierre' Corneille'o [Kornelio] nuolatinės kūrybines varžytuves, į vieno kūrybinę sėkmę kitam sureaguojant sava nauja drama...

Regis, galime laukti ir teatrinio „Faidros“ pastatymo – užsiminta, kad vertimo iniciatyvą parodę būtent teatralai...

Bent jau Vilniaus universitete besimokusiems XVII a. lotyniškai rašiusio poeto, šio universiteto profesoriaus jėzuito Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus vardas tikrai įstrigęs (net ir nežinantiems jo nuopelnų) – M. K. Sarbievijaus kiemas yra svarbi senųjų pastatų komplekso dalis.

O štai Knygų mugė suteikė progą kiek artimiau susipažinti su šia asmenybe, kadais vadinta ir „Kriksčionių Horacijumi“, ir „Lietuvos Horacijumi“ – pristatyta jo knyga „Maršalo lazda“. Tiek renginio vedėjas Marijus Šidlauskas, tiek leidinio rengėjos – sudarytoja Viktorija Vaitkevičiūtė, vertėja (iš lotynų kalbos) Eugenija Ulcinaitė – pažymėjo, kad Sarbievijų kaip poetą mes žinome (turbūt irgi gan kukliai), o štai dabar turime progos susipažinti su juo – pamokslininku. Leidinyje publikuojamas vienintelis išlikęs Sarbievijaus pamokslas, parengtas laidojant LDK maršalą Joną Kazimierą Sapiegą. Tiesa, mums priminta, kad tuometės pamokslų publikacijos apimtimi gerokai skirdavosi nuo sakyto per laidotuves, štai „Maršalo lazdos“ oratorystei prisireiktų keturių valandų...

Taip, gali šaipytis iš Knygų mugės kaip iš triukšmingo turgaus, bet gali, akies kraštelio žvilgtelėjęs į šį margumyną, žinot: o dabar – vienuoj, tyloje su knyga rankoj tau leisti į kelią...

Pabaiga

BALZEKO LIETUVIŲ KULTŪROS MUZIEJUS

- ♦ Kovo 9 – balandžio 17 dienomis Arlingtono viešojoje bibliotekoje (Arlington Public Library, 1015 N.Quincy St., Arlington, VA 22201)veiks paroda „NO HOME TO GO TO“.
- ♦ Kovo 18 dieną 10 val. r. pamoka „ Kaip rašomos šeimų istorijos“.
- ♦ Kovo 25 dieną 10 val. r. Velykinių kiaušinių dekoravimo pamoka, kurią ves menininkas Donatas Astras.
- ♦ KELIONĖ Į LIETUVĄ – 2017 m. birželio mėnesį ir 2017 m. rugsėjo mėnesį.

6500 S. Pulaski Rd., Chicago, IL 60629 • tel. 773-582-6500 • www.balzekasmuseum.org

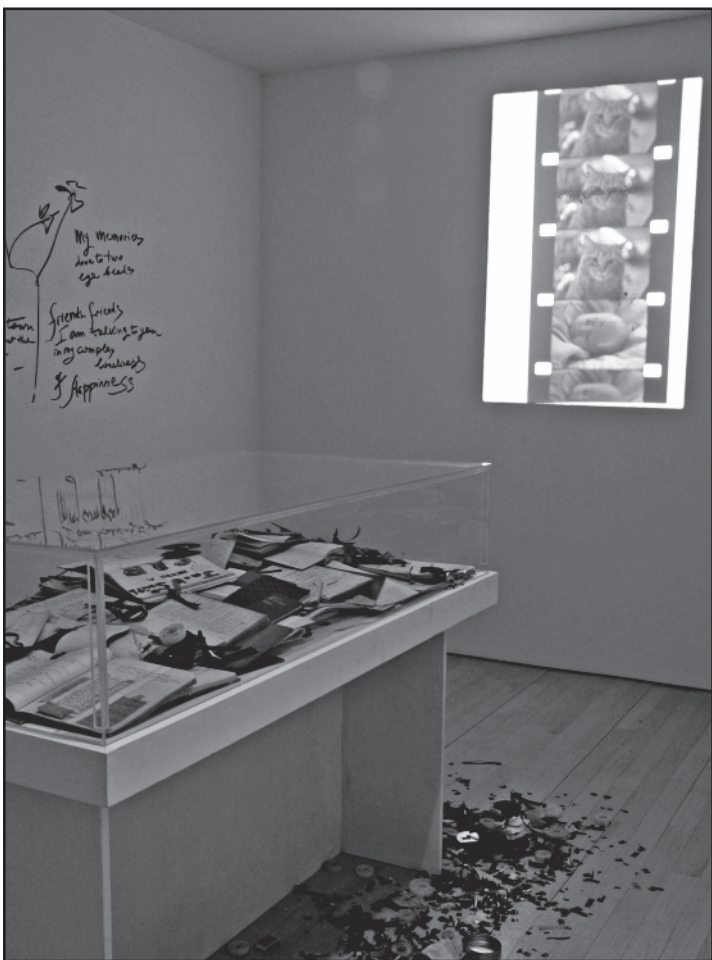
Švenčiame 50 metų sukaktį!

IŠ CAPE COD DIENORAŠČIŲ. JONAS MEKAS HARVARDE

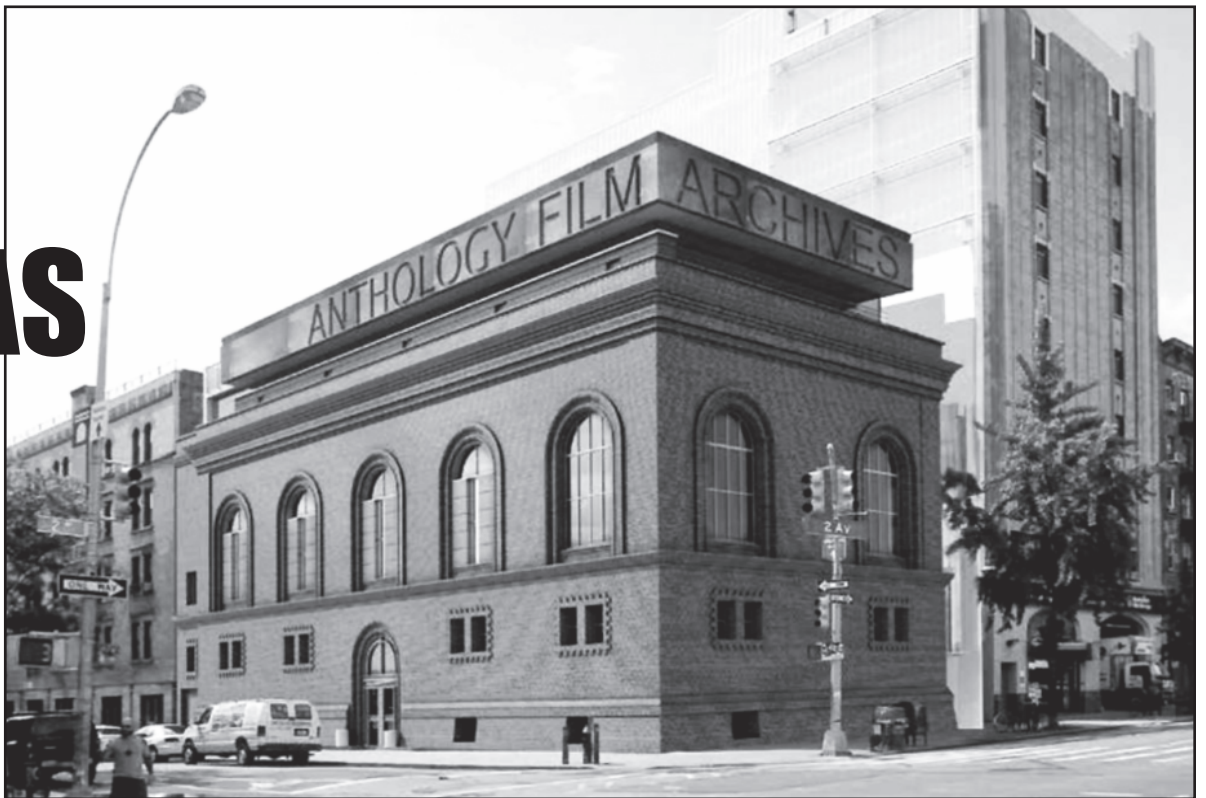
Stasys Goštautas

Nieko nėra poetiškesnio už Jono Meko poeziją – parašyta taip, lyg būtų reikėję išmesti tuos žodžius kur nors pakeliui, bėgant, amžinai bėgant, kur nors, kada nors ir po 60 metų tuos „pavienius žodžius“ surankioti tarp filmų; tūkstančiai filmų, gulinčių Manhatane ant rašomojo stalo, virtusio šukšlių dėže, su visomis priemonėmis, reikalingomis gaminti filmus, kurie nei meniški, nei gražūs, nei bjaurūs, jie yra tokie, kokie yra ir tokie liks amžinai, primindami geriausius Jono Meko metus, kurių jau nebebus. Jonas nevadina savęs filmuotoju, jis kuria poetinį dokumentą, kurį sudeda kaip išmano; jis – ryški Amerikos avangardinio kino figūra.

Tai viskas, kas man atėjo į galvą Harvardo universitete, Carpenter Center for the Visual Arts, filmų archyve, kur prieš pora dienų (2017 m. vasario 10 ir 11 d.) buvo rodomi Meko filmai (nepaprasta Walden: Diaries, Notes, Sketches” 1969)ir jo tik dabar sukurta „Out takes From the Life of a Happy Man” 2012 – su jo asmeniškais paaiškinimais. Tame filme yra daug šeimos momentų, kur net Meko vaikai (Sebastian ir Oona) pasirodo žaisdami. Keliolika filmų buvo rodomi sausio ir vasario mėnesiais, tad studentams buvo proga susipažinti su avangardo poetu, kurio dėka šiandien tie filmai – dalis meno, nors be pradžios ir be pabaigos, sukarpyti ant stalo, kur viskas maišėsi, vienas vakarykštis kadras sujungtas su kitu, nufilmuotu prieš 40 metų. Pasak Jono, nieko tuose filmuose neatsitinka ir tuo pačiu viskas nutinka. Jis nebuvo avangardinio judėjimo kūrėjas, bet be jo to judėjimo nebūtų buvę. Tai vis poetiški prieštaraivimai.

Jono Meko „šukšlių“ kambarys su filmų redagavimo likučiais, daug tų filmų parodyta Harvarde.

Taip atrodys „Anthology Film Archive“, kai bus pristatytas dar vienas aukštas: jame esančioje bibliotekoje bus sutalpinti filmai, garsajuostės ir dokumentai. Archyve bus tokių lobių, kaip Orsono Welleso „Piliėtis Keinas“ („Citizen Kane“, 1941)

Su Jonu Meku susipažinau atsitiktinai, rodos, Algirdo Landsbergio dėka, buvau atvažiavęs kaip dvidešimtmetis žurnalistas iš Bogotos, su visokiomis rekomendacijomis, atrasti naują pasaulį, vadinamą Amerika. Tai buvo, regis, 1961 metais, pakeliui į Delaware universitetą, kur neišbuvau nė dviejų savaitių ir grįžau ieškoti laimės į N.Y. Įstojau į Fordhamo universitetą, dirbdamas naktimis UPI važiuodavau į paskaitas šeštą val. ryto, viskas atrodė įmanoma ir pasiekama. Tada nuėjau pažiūrėti Meko ir Mačiūno filmų ir galėjau miegoti žiūrėdamas Andy Warhol „Sleep“. Tarp kitko, Andy ėmė filmuoti paskatintas Jono Meko, kuris, rašydamas į „The Village Voice“ (ir Mekas buvo žurnalistas nuo 1958 m.) apie Naująją Amerikos kiną, subūrė apie save šimtus jaunų talentų, kurie ir tada norėjo, ir dabar nori daryti meną, filmuodami paprasčiausiomis 16 mm kino kameromis. Tada buvo madingos Bolex, nes kitos buvo per brangios. Tai buvo namų filmai, be pretenzijų, ir dabar Mekas iš jų daro meno objektus.

Idomu, kad turėdami tiek poetų ir dailininkų, pasiekėme Amerikos žiūrovus filmų dėka; ne hollywoodinių ir ne rimtų filmų, bet mėgėjiškai nufilmuotų poetiškų gyvenimo akimirkų, kurios išlieka atmintyje, kai visi kiti bus užmiršti ir apleisti. To, ir ne ko kito, ieškojo Mekai, nes buvo du, Jonas ir Adolfas (1925–2011); pastarasis įsteigė filmų departamentą, Bard College Annandale on – Hudson, 1971–2004 m. tame departamente mokė filmuoti. Bet čia jau ne poeto darbas – Adolfas ieškojo prozoje to, ką Jonas rado poezijoje. Harvarde teko sutikti porą buvusių Adolfo studentų, kurie šiandien rimtai dirba kino srityje. (Tarp kitko, Harvarde Jonas įstengė parodyti apie 25 filmus, nuo 10 min. iki 4 val. trukmės).

Filmus jis sutiko paskolinti ir kaip visados prisidėjo prie programos ir tekstų. Paskutinė dviejų mėnesių filmų avantiūra Jonui gali būti ir paskutinė. Dabar, padedant sūnui Sebastianui, nori užbaigti archyvą, kur būtų sudėta septyniasdešimties metų avangardinių filmų medžiaga. Tam nutarė pastatyti dar vieną aukštą ant to milžiniško pastato, kur kadaise dirbo ugniagesiai.

Neseniai, prieš 4 mėnesius, mūsų „Draugo“ draugai su kitais autoriais pristatė poetišką Jono Meko gyvenimą ir labai taikliai apibūdino jo asmeninius pasiekimus (žr. 9/18/2016 tekstus). Entuziastingai aprašė Jono nuopelnus; Meko gyvenimo tikslas buvo ieškoti grožio ir atsiduoti jam, nes žmonijai nieko nėra prasmingesnio už grožį, tai ir Cervantes tei-

Fotomenininkė Cindy Sherman ir Jonas Mekas

gė savo paskutiniame romane („Trabajos de Persiles y Sigismunda, Historia Septentrional“, 1617); romano veikėjas užklysta į Lietuvą ir tris mėnesius bendrauja su Žygimantu Senuoju. „Graži ta Lietuva“, – sakytų Jonas ir užbaigtų: „bet aš neilgai ten buvau“. Visi, deja, neilgai ten buvome, kaip jis rašo savo ilgame dienoraštyje „Žmogus be vietos: Nervuoti dienoraščiai“ (Baltos lankos, 2000). Vienas filmas/dienoraštis/epinė poema, pavadinta „O kai aš stūmiaus toliau, retkarčiais švystelėdavo trumpo grožio akimirkos“ (2.000, 285 min. buvo Harvarde, vasario 18). Jonas taikliai apibūdina tą grožį: „Tai yra mano pareiga – per filmas – daryti viską, kad grožio sala išliktų, bet žaliuotų ir augtų. Ir užimtų tas vietas, kurios dabar pilnos maurų...“

Prieš daugelį metų man teko rašyti ilgus straipsnius į „Lituanus“ – bandyta pristatyti Meko poeziją ir iš Meko filmų padarytas nuotraukas kaip paveikslus (1966 m. ir 2009 m.); rašiau ispaniškai ir angliškai apie New American Cinema ir Fluxus, ir Charlotte Moorman, ir Nam June Paik, kai visas avangardinis pasaulis sukosi aplink Meką ir Mačiūną, jo draugus John Lennon ir Yoko Ono, Andy Warhol ir Jackie Kennedy. □

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

– žmogus, poetas, muziejininkas (4)

Jūratė Ivanauskienė

Tęsinys.
Pradžia 2017 m. vasario 18 d. „Kultūroje“

Alдона Brazdžionienė su trimis mažais vaikais prekiniais vagonais buvo išvežti į Vakarus ir apgyvendinti pereinamajame lageryje (durchgangslager), o Bernardas buvo paimtas apkasų kasti. Gavęs medicininę pažymą, jog darbui jis netinkamas, nusipirko bilietą ir po dešimties dienų, liepos 31-ąją išvyko traukiniu iš Eitkūnų. Bern. Brazdžionio rinkinyje saugomas labai retas eksponatas – 1944 metų liepos 31 dienos traukinio bilietas vienam asmeniui iš Eitkūnų (Eydtkau) į Gracą. [Šiuo metu Eitkūnai yra Černyševskis, miestas Rusijos teritorijoje, šalia kelio Kybartai – Nesterovas].

Nelengva buvo kelionė, pavojai tykojo kiekvienoje vietoje, kamavo nežinomybė, ar pavyks surasti savo šeimą. Trumpam apsigyveno Grace. Ten kelioms savaitėms gavo atostogų korteles ir ieškojosi darbo. Yra duomenų, jog, nusprendęs apsigyventi Furthofe, Brazdžionis vyko pas žmoną ir vaikus į Gotenshafeną, pakeliui užstrigdamas Breslau mieste. Dokumentai patvirtina, jog rugpjūčio 7 d. rytą iš Breslau (Vokietijoje) Bern. Brazdžionis išsiuntė žmonai 2 telegramas į pereinamąjį lagerį Gotenshafene, pranešdamas savo atvykimo valandą.

1944–1945 m. Brazdžioniai gyveno Furthofe, Austrijos pietuose, miestelyje tarp Austrijos kalnų. Bern. Brazdžionis sunkiai dirbo plieno fabrike, kur buvo gaminamos dildės. Spalio pabaigoje visa šeima išvyko į Zalcburgą, bet jis buvo nuolat bombarduojamas, todėl nusprendė apsigyventi aukštai Alpėse, Gatschacho kalnų kaimelyje, vasarvietėje prie Weissensee ežero netoli Italijos sienos. Iš ten 1945 m. pavasarį šeima atvyko į Vokietiją, apsigyveno Wangene.

Pasibaigus karui ir pradėjus kurtis DP stovykloms, imta rūpintis ir atvykusiais pabėgėliais, tuomet Brazdžionių šeima apsigyveno Ravensburge. Susikūrus įvairioms lietuvių organizacijoms ir UNRRA-i padedant (Jungtinė tautų paramos ir atstatymo organizacija) 1946 – 1949 m. kartu su kitais lietuviais dirbo Ravensburgo lietuvių gimnazijoje lietuvių kalbos ir literatūros mokytoju.

Gyvendami Vokietijoje, jau nuo

Bern. Brazdžionis 1987 m. vasario 2 d.

pat 1944 m. lietuviai stengėsi DP stovyklose palaikyti aktyvų literatūrinį gyvenimą. Bern. Brazdžionis visur dalyvavo, rūpinosi leidimais aplinkyti savo plunksnos bičiulius, gyvenančius kitose stovyklose. Dažnai šiose kelionėse padėdavę vadinamieji „vaizbūnai“, kurie žinojo, kaip iš vienos zonos į kitą prasmukti.

Labiausiai savo literatūrinėmis kelionėmis po stovyklas buvo pagarsėję Pulgis Andriušis, Antanas Gustaitis, Stasys Santvaras ir Bernardas Brazdžionis (vadinamoji „ketveriukė“). Jos nariai turėjo ir daug pseudonimų: Peklininkas (A. Gustaitis), Bajoras (S. Santvaras), Popiežininkas (Pulgis Andriušis) ir Pranašas (Bern. Brazdžionis). Su įvairia, įdomia ir nuotaikinga programa jie apkeliavo visas prancūzų ir amerikiečių zonose buvusias stovyklas ir kolonijas: Brazdžionis su Santvaru skaitė rimtą, patriotinę poeziją, o Gustaitis su Andriušiu – linksmą, humoristinę. Išlikusios fotografijos kitoje pusėje yra

toks Bern. Brazdžionio užrašas: „Irgi „ansamblis“. 1947 m. Augsburg. <...> Trys vienaūgiai – šiemet sukakę po 40 metų, o tas didysis – 5-kaiais metais vyresnis. Du rimti ir klausytojus griaudina, ašaras traukia, o du nerimti, mėgstą liaudį linksminti, ištrauktas ašaras jai nušluostyti, gi jei kas nebuvopravirkęs, prajuokinti iki ašarų. Per pora tremties metų keliais atvejais apvažinėję keliolika lietuviškų kolonijų“.

Lietuviai emigracijoje buvo gana aktyvūs, jie jau nuo 1944 m. dalyvavo kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime, steigė įvairias organizacijas, kurių tikslas buvo gana vieningas – Lietuvos Nepriklausomybė ir laisvas, saugus kelias į savo namus Lietuvoje.

Nepaisant sunkių gyvenimo sąlygų, Bern. Brazdžionis rašė eilėraščius ir leido knygas, eilėraščių rinkinys „Svetimi kalnai“ 1947 m. premijuotas Švietimo valdybos premija.

Laiške J. Aisčiui apie šį rinkinį rašė: „Kartu su šiuo laišku siunčiu tau mano eilėraščių rinkinį, kuriame pa-

matysi, kaip įvairios bangos mus blaškė iš vietos į vietą. Pakely, lėktuvams skrendant ir krintant virš galvų, dulkėse tarp pabėgėlių ir belaisvių, traukiny ir stoties laukiamajame, atsiskyrus nuo žmonos ir artimųjų, kalnuos glūdinčiam Furthofo (prie Vienos) plieno fabrike – dieną pietų pertraukos ar aliarmo metu, naktį einant į fabriką, sekmadienį ilsintis ar guodžiantis Dievo namuose, o pagaliau ramiam Gotschacho kaimely, Italijos pasieny, prie Wiesensee ežero – visur teko rašyti: čia skaudama širdimi ar riedant ašarai, čia bedirbančiam suodinom ir geliančiom rankom...“

Brazdžionių šeima, kaip ir dauguma į Vakarus pasitraukusių lietuvių, rūpinosi galimybe išvykti į JAV. Pradžia buvo sunki, Brazdžioniai jau buvo sumanę išvykti į Venesuelą, bet juos pertarė tolima giminaitė Pranė Lapienė, gyvenanti Amerikoje prie Atlanto vandenyno ir ten turėjusi savo vasarvietę ir smuklę.

Nukelta į 8 psl.

Kultūros kronika

Baigėsi Baltijos architektų sąjungų asociacijos (BAUA) paviljono, skirto eksponuoti UIA pasaulinio kongreso metu, architektūrinės idėjos konkursas. Konkurso dalyviai turėjo pasiūlyti ekspozicijos koncepciją (instaliaciją ir turinį), o taip pat ir suvenyrą, įteikiamą kiekvienam lankytojiui. Geriausiu projektu išrinktas jaunų architektų iš Lietuvos Jono Lideikio ir Tomo Skripkiūno darbas „City Tune“. Paviljonas buvo skirtas ne tik lankytojų akims, bet ir ausims. Ant sienų architektai siūlė pakabinti šimtus suvenyrų – muzikinių atvirukų su įspūdingiausiu, vertingiausiu pastatų Baltijos šalyse vaizdais, kuriuos atvertus skambėtų tam tikras sakinyss atitinkama kalba. Lankytojas susipažintų ir su šalies architektūra, ir gal net išmoktų kelis sakinius lietuviškai, latviškai ar estiškai.

Pirmąjį kovo savaitgalį, Kaziuko mugės metu, Katedros aikštėje buvo pristatyta keliaujanti tarptautinė edukacinė paroda „Siūlo kelias: tekstilės gamybos tradicijos Lietuvoje ir Norvegijoje XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje“. Lietuviško lino ir norvegiškos vilnos kelią nuo pluošto iki audinio pristatanti paroda atskleidžia, kaip atsiranda bene kiekvieno norvego ir lietuvio namuose sutinkami lininiai ir vilnoniai audiniai. Rezultatams pristatyti sukurta mobili, atvira, edukacinė paroda, kurioje informacija pateikiama net trimis kalbomis (lietuvių, anglų ir norvegų). Lankytojus sutiko edukatoriai iš Norvegijos kultūros istorijos muziejaus, Nordfjordo kultūros istorijos muziejaus, Vilniaus dailiųjų amatų asociacijos ir Krikštėnų kaimo bendruomenės, kurie padėjo geriau suprasti pluošto virsmą audiniu ir pakvietė praktiškai išbandyti šiam procesui naudojamus įrankius.

Begaline upė šieno laiko
tupa amžių dūnų gelmėse
Ir ranka jai amžių grovę laiko
Ir jė rankoj esam jė ir mes.

Bern. Brazdžionis

Bernardo Brazdžionio rankraštis

ANDRIUS JAKUČIŪNAS

Atkelta iš 3 psl.

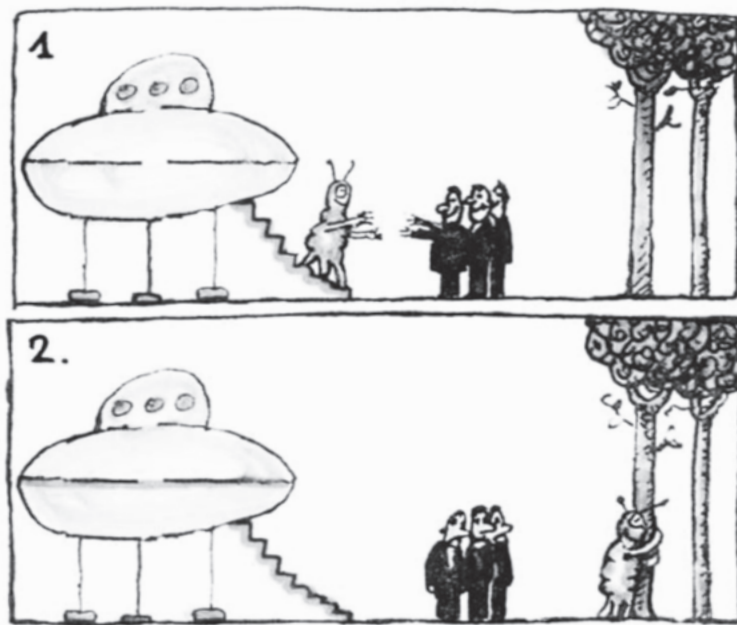
Specialūs diversantų būriai galėtų atlikti atitinkamus įrašus ant pastatų sienų. Jie gal ir neturėtų ginklų (nors mintis – svarstyтина), ir negalėtų savo nuožiūra nušauti jiems įtartinais pasirodžiusių niekadėjų, kaip siūlė MRU profesorius A. Makštutis, tačiau jie galėtų sudarinėti detalius proskripcijų sąrašus, kas iš esmės būtų tas pats, kas šūvis, tik procesas išsītęstų ilgai ir gaiduką spausių ne jie.

Liovusis mulkinti ir jaudrinti žmones dviprasmiškais, o dažnai ir liguistais pramanais, literatūra bene pirmąkart istorijoje taptų realia jėga, veikiančia Lietuvos valstybės naudai; automatiškai tarp Lietuvos piliečių stiprėtų supratimas, kad literatūra – tai ne koks skystablauzdžių degeneratų kvazielinis klubas, kur nėra padorių žmonių, o tikra vyriškumo ir pasiaukojimo tėvynei mokykla. Lygiai kaip „Tėvynės šauksmas“ taptų ne abstrakčiu, simboliniu šūkiu, o būtų pateikiamas sklandžiu ir lengvai suprantamu formatu kaip šaukimas atlikti pareigą – atskleisti pasaulimą.

Literatūros pajėgos pamažu taps naujojo elito, puikiai išmanančio literatūrą, ir turinčio minčių, kaip tos literatūros turinį paversti valstybei naudinga žaliava, kalve. Tarp šio elito stiprės įsitikinimas, jog taip, kaip vyriškumas stiprėja kazematuose, dūchinamam iš zonos taisyklės atsinešusių vierčių, literatūros gerumas ir poveikumas stiprėja nesant demokratijos, neleidžiančios kūrėjams pilnai išnaudoti meninių priemonių arsenalo. Pakils galvos tų, kurie iš

SSSR bus atsinešę žinojimą, kad tikra literatūra rašoma kalašnikovais ir krauju – esą todėl rusų literatūra yra „didžioji“, o amerikiečių, britų, olandų ar kt. – tiesiog „literatūra“.

Stiprėjant antidemokratinėms, antivakarietiškoms nuotaikoms, kurias skatins gandai apie iš tikrųjų jau vykstantį literatūrinį karą, literatūros pajėgų strategai pagaliau įsisąmonins, kaip lengvai galima suderinti savo tiesioginę misiją kurti literatūrą, t.y. apsaugoti visuomenę nuo liaudies priešų, su konservatyvių vertybių, kurios bus vadinamos amžinosiomis, sklaida. Suradus sąlyčio taškų su Romos

Ateiviai ir valdininkai.

Humoricious albumas FB

katalikų bažnyčia ir užmezgus vaisingą bendradarbiavimą, literatūrinės pajėgos netgi gaus realių šansų paveržti iš bažnyčios moralinio autoriteto vaidmenį, kadangi įmantrius propagandinius tekstus kuriantys literatūros kariai, vadovaujami išmintingų literatūros generolų, sugebės tarti svarų žodį abortų, gėjų, Žaliojo tilto skulptūrų ir kitais delikačiais klausimais. Ir tai nenuostabu, nes šių abiejų organizacijų prigimtis yra panaši: jų misijos susijusios su (pa)šaukimu, o daugelis lietuvių literatūros klasių išsirpo po bažnyčios sparneliu.

Tačiau naujoji organizacija vis dėlto pasirinks Rusijos stačiatikių bažnyčios, aktyviai dalyvaujančios politiniame gyvenime ir galinčios vertybes bei dorybes ginti ne teoriškai, bet, sakykim, branduoliniu ginklu, modelį. Artimais asmeniniais ir verslo ryšiais susisaisčiusi su tuometine valdžia, kad ir kokia ji būtų, organizacija, kuri tuo metu jau vadinsis Lietuvos valstybine lietuvių literatūra (LVLL), galės aktyviau gerinti kūrybos sąlygas ir skatinti natūralų literatūros, kaip priešnuodžio nuo šlamšto, kurį Vakaruose vadina knygomis, vartojimą. Tam prireiks uždrausti kiną, teatrą ir, kaip Turkmėnijoje, baletą, pasinaudojus ISIS patirtimi, sunaikinti muziejus ir UNESCO kultūros paveldo vietas, tačiau literatūra skambės ne keliems žiovaujantiems klausytojams ankštuose knygų sekondhenduose, o stadionuose, kaip yra Kolumbijoje ar Kuboje.

Maždaug tuo laiku mus pasieks žinia, kad karas, užuominos apie kurį sklandė viešojoje erdvėje, iš tikrųjų vyko ir kad jo būta aršaus bei nuožmaus; dar daugiau nustebinsime sužinoję, kad, įveikę demokratijos bacilą ir išskėstom rankom priėmę rytietišąją dvasingumą, esame to karo nugalėtojai, – ir kad būtent mūsų geopolitinės ramybės vardan koncertų salėje „Kompensa“ groja Gergijėvas. Taip pasauliui bus parodyta, kad literatūra nūdieną yra ne mažesnis, bet didesnis ginklas negu Homero, Rabelais ar Faulknerio laikais. Rašytojai (ir raštija apskritai) triumfuos, na, o tradicinės karybos entuziastai suvoks, kad jie turi kalnus geležies ir gabumų, kurių šiuolaikiniame pasaulyje nėra kur panaudoti. Na, o ufonautai tirtės iš baimės ir neatskris.

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

Atkelta iš 7 psl.

Ji atsiuntė iškvietus ir laidavo už visą šeimą. 1949 m. pavasarį, gavę visus reikalingus leidimus, surašę pervežamų daiktų deklaracijas, Brazdžioniai išvyko į kelionę Amerikos link...

Pokario emigrantams neužteko nusipirkti laivo bilietą, jie privalėjo atlikti aibes įvairiausių procedūrų, gauti pažymą, jog nėra nusikaltėliai, o visą kelionę privalėjo turėti skiriamuosius NCWC [Nacionalinės katalikų gerovės asociacijos] ženklus. Kaip tikras muziejinininkas, Bern. Brazdžionis išsaugojo ir daugiau unikalių, kelionėje reikalingų dokumentų ir daiktų – tai įvairūs numerėliai, maitinimo, bagažo kortelės. Nuo laiko pageltę – devyni laive rotaprintu leisti dienraščiai. Kasdien, aštuonias kelionės dienas, gegužės 7–14 dienomis leisti laikraštėliai „ACROSS THE ATLANTIC“ („Atlanto bangomis“). Pavadinimas – anglų kalba, tačiau dienraščiai išleisti vokiečių kalba. Gegužės 14-ąją, paskutinę kelionės dieną, išleistas lietuvių tremtinių grupės vienkartinis leidinys – dienraštis „Atlanto bangomis“ lietuvių kalba.

Gegužės 15 d., sekmadienį, laivas „Generel Eltinge“, plukdęs 829 keleivius, iš jų – 149 lietuvius, atvyko į Bostono uostą. Brazdžioniai apsigyveno netoli Brooklyno, Stony Brook gyvenvietėje, labdarings moters Pr. Lapienės skirtame vasarnamyje.

Išsikėlęs gyventi į Bostoną, o vėliau – į Kaliforniją, Bern. Brazdžionis kiekvienais metais gegužės 15 d. šeimos vardu siųsdavo Pranei Lapienei padėką už pagalbą. „... nesiliaujamai šaltos ir apniukusios dienos mums primena kelionę per Atlantą, o ar

tėjanti gegužės 15-ta vis daugiau prisiminimų kelia. Lygiai tokios pat, rodos, buvo ir tada dienos, ir visoje kelionėje tik keletas tebuvo giedrių. Jas skaidrino vien viltis ir tikėjimas nauju gyvenimu. Šiame „minėjime“ aktyviai dalyvauja ir vaikai, su kuriais, po dienos darbų susirinkę ir susėdę prie pietų stalo, viską pamažu prisimename, užsikabindami už smulkmenų ir kaip kino filmoje pro atmintį praleisdami tą naktį, kai priartėjome prie Bostono žiburių, ir tą ankstų rytą, kai buvome prieš aušrą prikelkti, ir tą uostą, kuriame išlipome, ir tą traukinį, kuriuo pasiekėme New Yorką, ir tą traukinį, kuriame nė NCWC numeriukų nenusiėmę vykome į Stony Brook, kur lyg sapne ar pasakoj radome namus, ir širdį, ir šilumą... O filmas sukasi ir sukasi ir sukasi“... (iš laiško, rašyto 1954 m. gegužės 13 d.).

Kelis mėnesius tepagyvenę Pr. Lapienės globoje, rudenį Brazdžioniai išsikėlė gyventi į Lawrence, kur prelatas Pranciškus Mykolas Juras visą šeimą priėmė gyventi senuose, skirtuose nugriauti parapijos namuose. Čia gyveno vienerius metus, redagavo kunigo P. Juro leidžiamą vaikų žurnaliuką „Eglutė“, rūpindamasis ir jo platinimu.

Persikėlus į Ameriką, Brazdžionių finansinė situacija buvo sudėtinga – šeimoje augo trys vaikai, juos reikėjo leisti į mokslus. Pradžioje Bern. Brazdžionis naktimis dirbo klijuotoju lietaus fabrike, kuriame specialiu būdu buvo klijuojami lietaus apsiaustai, ir šeštadieninėje lietuvių mokykloje mokytoju, tačiau sveikata silpo, Vokietijoje įsimetusi sąnarių liga nesitraukė. Darbas fabrike buvo per sunkus.

1952 m. kunigas Mažutis finansavo Bern. Braz-

džionio pusmečio mokslą Bostono Don Boscų Saleziečių amatų mokykloje, ten rašytojas įsigijo linotipininko profesiją.

Jonas Aistis 1953 m. balandžio 1 d. laiške Brazdžioniui rašė: „Kokia ironija, kad Tau reikia amato mokytis. Tokia jau mūsų visų dalia. Aš džiaugiuosi savo darbu, džiaugiuosi savo viršininku. Tai pirmas mano sutiktas lietuvis toks aukso žmogus. Bet aš tik tą duonos darbą tegaliu dirbti. Labai jau esu nusiviręs. Iš kitos pusės vėl. Mane ima apmaudas, jei mano darbas, kaip ir Tavo niekieno nelaukiamas, niekam nereikalingas, tai ko gi po šimts pypkių aš turiu dėl jo iš visų sąnarių narintis.“

Jau po poros dienų, Brazdžionis, laiške Jonui Aisčiui pasididžiuodamas atsakė: „mano tas „amatas“, kaip pamatysi, nėra jau toks tolimas apskritai literatūrai. Tai Walt Whitmano, poeto, ir labai didelio Amerikos poeto „amatas“. Kodėl gi aš, nei tokios didelės tautos, nei tokio dydžio kaip jis, negalėčiau to – spaustuvės amato imtis? Ir dar moderniškesnio – rinkti linotipų. Ir mano sveikatai bei artėjančiam amžiui taip pat gerai: nei ant kojų stovėti, nei ko sunkaus kilnoti ar nešioti. Tik gražink pirštais. Ir greit tink tempą. O už tempą – pinigai. Tokia Amerika“.

Mokėdamas naują amatą, pradėjo dirbti Lietuviškosios enciklopedijos spaustuvėje linotipininku ir visuotinės literatūros skyriaus redaktoriumi. 1952 m. pagerėjo ir Brazdžionių gyvenimo sąlygos – jie nusipirko dviejų butų namą, vieną butą nuomojo Stasio Pilkos šeimai, kitame gyveno patys. Laiške P. Lapienei 1953.6.30. rašė, jog spaustuvėje dirba „vakarais: nuo 7 val. vakaro iki 3 val. nakties. Renuk raideles. Ir kartu šviečiuos, nes tiek jau gudrybių, kad šiaip jau žmogus per visą savo gyvenimą tokių dalykų neskaitytum“. Tad darbas buvo ir vėl alinantis – naktinis.

Nuo pat pirmųjų dienų Amerikoje Brazdžionis aktyviai dalyvavo kultūriniame gyvenime, jis buvo žinomas žurnalistas, aktyvus „Amerikos balso“ bendradarbis, rašytojas, lietuvių rašytojų draugijos valdybos narys. Kartu su kitais kolegomis rašytojais dalyvavo įvairiose literatūros šventėse, vakaruose.

Pabaiga kitame numeryje